

РОЗДІЛ 9

КРИМІНАЛЬНИЙ ПРОЦЕС ТА КРИМІНАЛІСТИКА; СУДОВА ЕКСПЕРТИЗА; ОПЕРАТИВНО-РОЗШУКОВА ДІЯЛЬНІСТЬ

УДК 343.9

DOI <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2023-7/95>

СПЕЦІАЛІСТ ЯК УЧАСНИК ФІНАНСОВИХ РОЗСЛІДУВАНЬ: ВІТЧИЗНЯНИЙ ТА СВІТОВИЙ ДОСВІД

SPECIALIST AS PARTICIPANT IN FINANCIAL INVESTIGATIONS: DOMESTIC AND GLOBAL EXPERIENCE

Бондарчук В.В., к.ю.н.,
заступник начальника центру

Український науково-дослідний інститут спеціальної техніки та судових експертиз Служби безпеки України

У статті здійснено аналіз питання щодо участі спеціаліста під час розслідування фінансових правопорушень та визначено, що розслідування вказаного виду правопорушень є досить складним процесом і потребує застосування окремих способів та методів. Одним із способів підвищення ефективності фінансового розслідування є залучення спеціалістів, тобто осіб, котрі мають спеціальні знання та навички у відповідній галузі.

Аналіз зарубіжного досвіду використання послуг осіб, які мають відповідні знання, свідчить про те, що в розвинутих країнах Європи та світу досить часто залучаються спеціалісти для участі у фінансових розслідуваннях. Це передбачає створення і функціонування спеціальних організацій, метою діяльності яких є вчинення дій щодо допомоги правоохоронним органам у здійсненні фінансових розслідувань. Діяльність спеціалістів у кримінальному провадженні є досить ефективною, а тому одним із перспективних напрямків удосконалення процесу залучення та участі спеціалістів у фінансових розслідуваннях є створення подібних інститутів в нашій державі, що значно підвищить ефективність здійснення кримінальних проваджень.

Також було проаналізовано сучасний стан залучення спеціалістів для участі у фінансових розслідуваннях. Варто зазначити, що чинне законодавство регламентує порядок залучення спеціалістів і їх участь у фінансових розслідуваннях недостатньо і досить поверхнево. Регулювання цього процесу на законодавчому рівні майже не відрізняється від загальних положень залучення спеціалістів для участі у будь-якому кримінальному провадженні. Проте практика здійснення фінансових розслідувань показує необхідність використання спеціальних знань. Такі обставини зумовлюють необхідність у вдосконаленні процесу залучення спеціалістів для участі у фінансових розслідуваннях.

На підставі проведеного аналізу сучасного стану законодавства, що регулює процес залучення спеціалістів для проведення фінансових розслідувань, наукових положень та їх застосування, було визначено основні недоліки цього процесу, які є передумовами для його вдосконалення.

Ключові слова: спеціаліст, фінансові розслідування, залучення спеціаліста, використання спеціальних знань, економічна безпека.

The article analyzes the question of the participation of a specialist during the investigation of financial offenses and determines that the investigation of this type of offense is a rather complex process and requires the use of separate methods and methods. One of the ways to improve the efficiency of financial investigation is to involve specialists, that is, people who have special knowledge and skills in the relevant field.

Analysis of the foreign experience of using the services of persons with relevant knowledge shows that in developed countries of Europe and the world, specialists are quite often engaged to participate in financial investigations. This involves the creation and functioning of special organizations, the purpose of which is to take actions to assist law enforcement agencies in carrying out financial investigations. The activity of specialists in criminal proceedings is quite effective, and therefore one of the promising directions for improving the process of involvement and participation of specialists in financial investigations is the creation of similar institutes in our country, which will significantly increase the effectiveness of criminal proceedings.

The current state of engagement of specialists to participate in financial investigations was also analyzed. It is worth noting that the current legislation regulates the procedure for involving specialists and their participation in financial investigations is insufficient and rather superficial. The regulation of this process at the legislative level is almost no different from the general provisions for the involvement of specialists to participate in any criminal proceedings. However, the practice of conducting financial investigations shows the need to use special knowledge. Such circumstances make it necessary to improve the process of attracting specialists to participate in financial investigations.

Based on the analysis of the current state of the legislation regulating the process of engaging specialists for financial investigations, scientific provisions and their application, the main shortcomings of this process were identified, which are prerequisites for its improvement.

Key words: specialist, financial investigations, involvement of a specialist, use of special knowledge, economic security.

Постановка проблеми. Одними із найбільш небезпечних кримінальних правопорушень є ті, що вчинені у сфері, що пов'язана із рухом фінансових ресурсів. Їх розслідування вимагає знання не лише законодавства, але й спеціальних знань щодо фінансів та бухгалтерського обліку, ведення звітності, розуміння основ податкової справи тощо. Саме тому для ефективності проведення таких розслідувань важливим є залучення осіб, які володіють такими знаннями, – спеціалістів.

Актуальність даної теми зумовлена тим, що на сьогодні існують значні прогалини в законодавстві, що вимагають вдосконалення, в тому числі і на основі наукових

досліджень. Причому такі дослідження повинні ґрунтуватись не лише на власному досвіді, але й враховувати практику застосування спеціальних знань розвиненими країнами світу та Європи.

Достатня регламентованість цього питання в теорії та законодавстві також сприятиме більш ефективному застосуванню відповідних положень на практиці, що є важливим для підвищення професійного рівня посадових осіб, що здійснюють фінансові розслідування.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Дослідженням даної теми займаються такі науковці як С. Лепський, І. Завидняк, О. Марущак, С. Чернявський, О. Корис-

тін, В. Некрасов, В. Ортинський, Г. Бідняк, Ю. Черноус, О. Пчеліна, Ю. Єфімов, А. Стороженко, С. Важинський, Т. Щербак та інші.

Незважаючи на наявність наукових праць з досліджуваного питання, у них недостатньо виокремлені аспекти участі спеціаліста як учасника фінансових розслідувань. Більшість науковців розглядають загальні положення щодо проведення розслідувань фінансових правопорушень або залучення спеціалістів в цілому. А тому існує необхідність у подальшому проведенні наукових досліджень з приводу безпосередньої участі спеціалістів у фінансових розслідуваннях.

Формулювання цілей дослідження. Метою статті є визначення особливостей участі спеціалістів при розслідуванні фінансових правопорушень: вітчизняний та зарубіжний досвід.

Виклад основного матеріалу. Фінансові розслідування являють собою спеціалізований особливий вид економічного аналізу, предметом якого є фінансова складова злочинної діяльності. Саме вивчення фінансової складової при належній методиці, технології та організації праці може суттєво допомогти правоохоронним органам при виявленні та розслідуванні практично будь-якого кримінального правопорушення, яке пов'язане з рухом фінансових ресурсів і залишає сліди у фінансовій інформації [1, с. 193].

Фінансові розслідування є надзвичайно складним видом дослідження. По-перше, їх здійснення потребує багаторічного досвіду роботи у фінансовій сфері. По-друге, самотійними зусиллями жодне відомство не в змозі охопити широкий спектр інформації, необхідної для відстеження всіх фінансових операцій. По-третє, масштабність, різноманітність і мінливість фінансового сектору зумовлюють ускладнення таких розслідувань [2, с. 12].

Спеціалізація розділила процес протидії фінансовій та організованій фінансовій злочинності на діяльність «юристів» (оперативників, слідчих, прокурорів, суддів) щодо збирання й оцінки доказів і «економістів» (фахівців-ревізорів органів контролю, судових експертів-економістів, аналітиків служб фінансового моніторингу і т.д.) щодо здійснення спеціалізованих фінансових досліджень. Якісно організовані й здійснені зазначені дослідження за умови належної правової оцінки істотно впливають на формування доказової бази [3, с. 252].

При фінансових розслідуваннях використання спеціальних знань здійснюється через: залучення спеціалістів для участі в процесуальній та іншій діяльності; проведення судових експертиз; ревізій фінансово-господарської діяльності; одержання довідок та консультацій у знавців; витребування та використання документів, які складаються такими особами, під час їхньої службової діяльності; допиту спеціалістів як свідків або судових експертів, якщо вони брали участь у проведенні судових експертиз [4, с. 8].

Одним із найпоширеніших напрямів використання спеціальних знань є залучення спеціаліста. Залучення спеціаліста являється важливим та ефективним засобом для успішного розслідування.

Особливо ефективним даний напрямок застосування спеціальних знань є на початкових стадіях розслідування, оскільки провадження процесуальних дій при фінансових розслідуваннях не терпить зволікань, слідчому може бути складно розібратися у тонкощах бухгалтерського обліку, у господарських документах, технічних питаннях, а спеціаліст скерує дії слідчого, допоможе визначити перелік питань, що підлягають вирішенню, об'єктів та документів пошуку та дослідження [5, с. 256].

Відповідно до частини 1 статті 71 Кримінального процесуального кодексу України, спеціалістом у кримінальному провадженні є особа, яка володіє спеціальними знаннями та навичками і може надавати консультації та висновки під час досудового розслідування і судового

розгляду з питань, що потребують відповідних спеціальних знань і навичок. Спеціаліст може бути залучений для надання безпосередньої технічної допомоги (фотографування, складення схем, планів, креслень, відбір зразків для проведення експертизи тощо) сторонами кримінального провадження під час досудового розслідування і судом під час судового розгляду, а також для надання висновків з питань, що належать до сфери його знань [6].

Щодо зарубіжних країн, то вони по-різному підходять до участі таких осіб при розслідуванні. Наприклад, відповідно до законодавства Фінляндії та Швеції таке поняття як «спеціаліст» не застосовується, натомість використовуються терміни «експерт» та «фахівець» [7, с. 161].

У Бельгії та Франції експерт або фахівець не набувають юридичного статусу під час залучення до експертної діяльності, тому тлумачення термінів «експерт» та «судовий експерт», що у них застосовуються, відсутні у законодавстві цих країн. В цих державах експертом може бути обізнана особа, яка має освіту, навички та досвід у відповідній галузі знань. У Нідерландах, експерти є членами лише державних експертних установ. Судові експерти у Нідерландах мають право проводити необхідні дослідження лише за зверненням поліції. В Англії, як і в Україні, судового експерта до процесу може залучити як сторона обвинувачення, так і сторона захисту.

У Великобританії також існує список (перелік) експертів, які мають право бути залучені до проведення досліджень під час процесу, такий список зберігається у Спілці юристів Англії. Відповідно до законодавства Німеччини, в країні створений інститут приватної експертизи, тому у разі залучення сторонами процесу експертів для проведення досліджень, вони повинні отримати обов'язкову згоду суду [7, с. 161].

Отже, в більшості країн Європи такий термін як «спеціаліст» в законодавстві відсутній, а використовують поняття «судовий експерт» або «фахівець», які під час залучення до експертної діяльності набувають статусу свідка.

Удосконалення процесу залучення спеціаліста до проведення фінансових розслідувань полягає у виявленні недоліків вказаного процесу, їх причин, а також шляхів їх усунення. Тобто, передумовами удосконалення аналізованого процесу є визначення проблемних питань і встановлення необхідності їх вирішення.

Перш за все, на ефективність залучення спеціалістів під час фінансових розслідувань впливає відсутність чіткого переліку осіб, котрі мають спеціальні знання, що можуть допомогти у вирішенні завдань конкретного кримінального провадження. А тому залучення спеціалістів, що здійснюється за волевиявленням відповідних посадових осіб (слідчого, прокурора, судді), повністю залежить від їх суб'єктивного вподобання. Причому, часто на практиці залучаються одні й ті ж самі спеціалісти, що може негативно вплинути на подальший хід розслідування та свідчити про певну «заінтересованість» таких осіб. Тому, перш за все, вирішення потребує питання щодо переліку осіб, котрі можуть бути залучені під час фінансових розслідувань для вчинення як окремої слідчої дії, так і для супроводження кримінального провадження на всіх стадіях, що потребують використання спеціальних знань.

Іншою передумовою вдосконалення процесу залучення спеціаліста до проведення фінансових розслідувань є відсутність закріплення часу такого залучення під час досудового розслідування. Звісно, це питання повинні вирішувати відповідні особи під час розслідування конкретного кримінального провадження залежно від його обставин та умов. Проте, вважаємо, що така потреба виникає ще під час планування розслідування.

Саме планування дозволяє визначити основні напрямки діяльності під час фінансових розслідувань та шляхи досягнення бажаного результату. Таким

чином, відбувається координування кримінального провадження. На цьому етапі доцільно отримати консультативну допомогу від спеціалістів у галузі економічних знань щодо можливих способів вчинення конкретного кримінального правопорушення їх слідів і способів їх виявлення й дослідження. А саме, слід уточнити специфіку функціонування відповідного інституту, правову регламентацію цієї сфери життєдіяльності, особливості проведення конкретних господарських операцій і їх документування, перелік документів, з якими слід ознайомитися, існуючі методи перевірки правильності провадження господарських операцій, ведення звітності (бухгалтерської, фінансової, податкової, статистичної тощо) та їх можливості. Отримавши таку інформацію, слідчий безпосередньо планує розслідування конкретного кримінального правопорушення [8, с. 3].

Тому дуже важливим є здійснення вчасного і компетентного планування фінансового розслідування, що може бути здійснено лише за участі відповідного спеціаліста.

Більше того, бувають випадки, коли слідчий взагалі не залучає спеціалістів до проведення слідчих дій під час фінансових розслідувань, що негативно впливає на їх подальший хід і не завжди призводить до ефективності та дієвості таких розслідувань. Це пов'язано з тим, що залучення спеціалістів, згідно із Кримінальним процесуальним кодексом України, є правом, а не обов'язком слідчого, проте, на підставі проведеного аналізу, така участь є необхідною при розслідуванні даних видів кримінальних правопорушень.

Для розвитку та поліпшення процесу залучення спеціаліста до проведення фінансових розслідувань необхідно звернутись до зарубіжного досвіду, який, на відміну від національних механізмів, відрізняється більшою ефективністю та розвиненістю відповідних структур.

Досить поширеною є така послуга, як форензік, тобто виявлення та зменшення ризиків виникнення шахрайства,

незаконних дій та неетичної поведінки у сфері господарської діяльності. Під час цієї діяльності оцінюються фінансові втрати, що виникають унаслідок незаконного привласнення та розтрати активів, невігідних для компанії закупівель і продажів, а також інших фінансових зловживань – з боку контрагентів, керівництва чи працівників, що мають безпосередній негативний вплив на баланс доходів і витрат суб'єкта господарювання. Тобто на корпоративному рівні фінансові розслідування мають чітку прикладну задачу – виявлення фактів шахрайства як серед контрагентів, так і серед працівників організації, оскільки вони можуть спричинити суттєві фінансові втрати, завдати шкоди репутації компанії та порушити економічну безпеку господарюючого суб'єкта. У багатьох західних фірмах під час проведення фінансових розслідувань, серед іншого, здійснюють аудит комп'ютерних систем і забезпечення інформаційної безпеки [2, с. 12].

Вважаємо, що запровадження схожих організацій та їх подальший розвиток позитивно вплине не лише на процес залучення відповідних спеціалістів під час фінансових розслідувань, але й на рівень їх професіоналізму, що може суттєво вплинути на ефективність процесу розслідування фінансових кримінальних правопорушень.

Позитивним моментом щодо ефективності участі у фінансових розслідуваннях спеціаліста є визначення джерелом доказів висновків ревізій та актів перевірок. Проте й тут існують проблемні питання, що потребують вирішення. Вони пов'язані з недоліками законодавчого регулювання, що були досліджені раніше. А тому однією із перспектив розвитку та поліпшення процесу залучення спеціалістів під час проведення фінансових розслідувань є внесення відповідних змін до законодавства. Це можливо здійснити, наприклад, шляхом розроблення нового порядку взаємодії відповідних органів, який буде враховувати всі зміни в сучасному законодавстві, а також практичні потреби сучасності.

ЛІТЕРАТУРА

1. Лепський С.І. Зарубіжний досвід використання фінансових розслідувань у правоохоронній діяльності. *Право і суспільство*. 2014. № 2. С. 189–194. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Pis_2014_2_34 (дата звернення: 03.07.2023).
2. Фінансові розслідування у сфері протидії легалізації злочинних доходів в Україні: метод. рек./ за ред. С.С. Чернявський, О.Є. Користін, В.А. Некрасов та інші. Київ: НУВС, 2017. 164 с. URL: https://www.naiu.kiev.ua/files/naukova-diyalnist/naukovi-zaxodi/zbirniki/2017/metod_recom_17.pdf (дата звернення: 03.07.2023).
3. Лепський С.І. Фінансова інформація про злочинну діяльність як предмет фінансових розслідувань. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ*. 2013. № 1. С. 251–257. URL: http://www.lvduvs.edu.ua/documents_pdf/visnyky/nvse/01_2013/13lsipfr.pdf (дата звернення: 03.07.2023).
4. Ортинський В. Особливості планування розслідування злочинів у сфері економіки. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. Юридичні науки. 2017. № 861. С. 4–10. URL: <http://science.lpnu.ua/sites/default/files/journal-paper/2018/mar/9939/8611.pdf> (дата звернення: 03.07.2023).
5. Марущак О.А. Залучення спеціаліста при розслідуванні ухилення від сплати податків, зборів (обов'язкових платежів). *Форум права*. 2014. № 2. С. 253–257. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/FP_index.htm_2014_2_45 (дата звернення: 03.07.2023).
6. Кримінальний процесуальний кодекс України. Редакція від 28.04.2023 № 4651-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17/conv#n2256> (дата звернення: 03.07.2023).
7. Завидняк І.О. Позитивний досвід розвинених країн Європейського Союзу у використанні спеціальних знань під час розслідування злочинів у сфері господарської діяльності. 2019. С. 159–163. URL: http://elar.naiu.kiev.ua/bitstream/123456789/15828/1/ТЕОРІЯ%20ТА%20ПРАКТИКА%20СУДОВОЕКСПЕРТНОЇ%20ДІЯЛЬНОСТІ_p159-163.pdf (дата звернення: 03.07.2023).
8. Пчеліна О.В. Використання спеціальних знань у галузі економіки під час розслідування злочинів у сфері службової діяльності. *Часопис Національного університету «Острозька академія»*. Серія «Право». 2014. № 2 (10). С. 1–14. URL: http://dspace.univd.edu.ua/xmlui/bitstream/handle/123456789/2169/vikoristannya_special_nih_znan_u_galuzi_.pdf?sequence=2&isAllowed=y (дата звернення: 03.07.2023).